

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ASRLAR UZRA
PORLAGAN
SIYMO**

«Andijon nashriyot-matbaa»

2023 yil

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев 2023 йил 25 январда имзолаган «Буюк шоир ва олим, машҳур давлат арбоби Заҳриддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 540 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида»ги тарихий қарорда жумладан «Заҳриддин Муҳаммад Бобур ижодий меросининг башарият маънавий-маърифий тараққиётидаги ўрни» мавзусида халқаро илмий амалий анжуман ўтказиш тавсияси ҳам бор. Ушбу тўпلامдан Ўзбекистон ва жаҳон бобуришуносларининг шу конференцияга тақдим этилган мақолалари жой олган.

Масъул муҳаррир:

**Ваҳоб Раҳмонов,
филология фанлари номзоди**

© BOBUR NOMLI XALQARO
JAMOAT FONDI

© «ANDIJON NASHRIYOT-MATBAA»
MCHJ. 2023 Y.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Азимжоновна С. “Бобурнома”- қандай ёзилган?// “Гулистон”. 1990. № 8
2. Азимжоновна С. Бабур и его труд “Бабурнаме”. В книге “Бабурнаме” – Записки Бабура. –Т.: 1993.
3. Бобур. Бобурнома. –Т.: Шарқ, 2002. (Нашрга тайёрловчи Саидбек Ҳасанов)
4. Бобур. Бобурнома. –Т.: Юлдузча, 1989. (Нашрга тайёрловчи Порсо Шамсиев)
5. Бабурнаме. (Записки Бабура). Перевод М. А. Салъе. Т. 1993.
6. Бобир. З. М. Бобирнома. 1-2-қисмлар. Т. ЎзФА нашриёти. 1960. (нашрга тайёрловчилар: П. Шамсиев, С. Мирзаев)
7. Бобир. Танланган асарлар. 3 жилдлик. 2-3-жилд. Т.: Фан, 1966.
8. Z. M. Babur. Babur-nama (Vaqayî). Critical edition based on four Chaghatay texts with introduction and by Eijji Mano. Kayoto, Syokado,1995
9. Babur-nama (Vaqayî). Concordance and classified indexes by Eiji Mano. Kayoto, Syokado,1996
10. Ҳамроева О.Ж. XX аср бошлари матншунослиги тараққиётида Фитрат мажмуаларининг ўрни. Монография. – Т.: Академнашр. 2019.

З.М.БОБУР ҒАЗАЛЛАРИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН МЕТАФОРАЛАР

*Юлдашева Дилором Нигматовна,
Бухоро давлат университети
профессори, п.ф.номзоди*

Аннотация. Мазкур мақолада Заҳриддин Муҳаммад Бобур ғазалларида қўлланилган анъанавий ҳамда индивидуал метафоралар аниқланган ва таҳлилга тортилган. Сўзда маъно кўчишининг биртури бўлган метафоралар шоир ғазалларининг ўқимишли ва жозибадор бўлишини, сўз латофатининг жилваланишини таъминлай олган.

Калит сўзлар: *Бобургазаллари, метафора, анъанавий метафора, индивидуал метафора, сўзлатофати*

Кўчим (троп) бирор нарса ёки ходисани ифодалаш учун сўз ёки сўз бирикмаларининг ўз маъносидан бошқа маънода қўлланишини англатувчи тушунча эканлиги аён. Кўчма маънода қўлланилган сўзнинг ўз ва кўчма маъносининг муносабати ҳамда уларнинг нарса ёки воқеликка бўлган муносабатига қараб кўчимлар бир неча турларга бўлинади. Улардан энг асосийлари: метафора, метонимия, синекдохадир.

Бизнинг онгимизда қандайдир хусусиятлари, белгилари билан бир-бирига яқин бўлган икки нарса ёки ходисани чоғиштириш, ўхшатиш тропларга асос қилиниб олинади. Бошқача айтганда, бирор нарса ёки воқеа-ходиса ҳақида аниқ, ёрқин тасаввур ҳосил қилиш учун унга бошқа бирор нарса ёки воқеанинг белгиси кўчирилади, ўхшатилади. Кўчим умуман тилга хос ходиса бўлиб, у сўзнинг қўлланиш доирасини, унинг маъно товланишларини бойитади. Шунинг учун кўчимларнинг бадиий нутқда ишлатилиши ифодалиликни, таъсирчанликни оширишга, тасвирланаётган воқеа-ходисани равшанроқ баҳолашга ёрдам беради[2,320].

Кўчимлар одатда, иккига – содда ва мураккаб кўчимларга бўлинади. Ўхшатиш, сифатлаш кабилар содда кўчимлар, метафора, метонимия синекдоха, жонлантириш, рамз кабилар эса мураккаб кўчимлардир.

Содда кўчимларда бир нарсанинг бирор сифати таъкидлаб кўрсатилади ёки иккинчи бир нарсанинг бирор белгисига ўхшатилади. Мураккаб кўчимларда эса бирор нарса иккинчи бир нарса орқали ифодаланаяди, жонсиз нарса жонлидай тасвирланади. Шунингдек, содда метафоралар бир лексик маъно англатувчи (содда, ясама, кўшма, жуфт) сўз ва иборалардан ташкил топса, мураккаб метафоралар икки ва ундан ортиқ сўзлардан ташкил топади.

Кўчимнинг бир тури рамз (символ) метафоранинг бир кўриниши бўлиб, шартли равишда кўчма маънода қўлланиладиган сўз бирикмаси, расм, предметни англатади. Бошқача айтганда, рамзлар образли тафаккур қилишнинг кўринишларидан бири бўлиб,

бадий нутқда ҳаётӣ воқеа, тушунча ва нарсаларни ифодалаш учун шартли равишда кўчма маънода ишлатиладиган сўз ёки сўзлар бирикмасидир. Шубҳасиз, кўчма маънода ишлатиладиган бундай сўз ёки бирикмалар ўзларининг қандайдир хусусиятлари билан тасвирланаётган ҳаётӣ воқеа ва тушунчаларни эслатиб туриши, бири иккинчисига маълум даражада ўхшаб туриши лозим. Улар орқали фикр юритиш жадид шеъриятида кўп учрайди. Чунончи, куёш – эрк, истиклол, тун – ҳасрат, маърифатсизлик рамзи.

Кўчим тилга хос ҳодиса бўлиб, у сўзнинг қўлланиш доирасини, унинг маъно товланишларини бойитади. Шунинг учун кўчимларнинг бадий нутқда ишлатилиши ифодалилиқни, таъсирчанлиқни оширишга, тасвирланаётган воқеа-ҳодисани равшанроқ баҳолашга ёрдам беради.

Бирор предметга баҳо бериш, чоғиштириш, ўхшаш томонларини топиш, мана шу топилган (аниқланган) предмет ёки ҳодиса билан ўртоқлашиш хусусияти бадий ижоддаги тасвир воситаларидан бири бўлган метафорани келтириб чиқарди. Бадий тафаккур ҳамиша янгилик топиш йўлида иш олиб боради. Метафора мана шу янгиликка элтувчи йўлдир.

Истеъдодли шоир З.М.Бобур ўхшатиш, муболаға, киноя, метонимия, синекдоха каби тасвирий воситалар билан бир қаторда метафоралардан ҳам самарали фойдаланган, уларни ўрни ва меъёрида қўллашга эришган. Шоир ғазалларида мумтоз адабиётда анча кенг истеъмолда бўлган *ой*, *гул*, *кўз* каби метафоралар кўп учрайди. Жумладан,

*Гурбатда ул ой ҳажри мени тир қилибдур,
Ҳижрон била гурбат манга таъсир қилибдур*

ёки

*Мени ўлтурди жафою жавр бирла ул қуёш,
Эмди тиргузмак учун меҳри вафоси қолдиму?!*

Мазкур ўринларда *ой*, *қуёш* метафоралари гўзал ёр, париваш ёки севилган маъшуқа маъноларида қўлланилган ва ошиқнинг унга ета олмаслигини (кишининг ойга ёки қуёшга қўли етмагани каби) ифодалаш учун *ой*, *қуёш* лексемаларидан фойдаланган.

Бобур “Хазон япроғи янглиғ гул юзинг хажрида сарғардим” матлали ғазалининг иккинчи байтида шундай ёзади:

*Сен, эй гул, қўймадинг саркашлигингни сарвдек ҳаргиз,
Аёгингга тушиб барги хазондек мунча ёлвордим.*

Мазкур байтда *гул* метафораси қўлланилган. Ижодкор ҳар иккала содда метафорадан ўз фикрларини яққол ифодалаш, мақсад-ниятини аниқ англатиш, образ, манзара ва лавҳаларни гўзал тарзда билдириш воситаси сифатида фойдаланган. Метафораларнинг образли тасвирлаш, коннотатив маъно, экспрессивлик ифодалаш каби хусусиятлари ғазал байтларида ғоя, хис-туйғу, моҳият-мазмунни ёрқин, ихчам, таъсирчан тарзда етказиб бериш имконини бера олган.

Шоирнинг “Сочинг” радибли ғазалида шундай байт бор:

*Муяссар ўлди жунун мулки, эй жунун аҳли,
Нисори ашкни эмди бу кун манго сочинг.*

Байтдаги *жунун мулки, жунун аҳли, нисори ашк* birlikлари шоирнинг индивидуал, айна пайтда, мураккаб тузилишли метафораларидир.

Маълумки, *жунун* сўзи арабча сўз бўлиб жиннилик, ақлдан озганлик маъноларини ифодалайди. *Мулк* сўзи ҳам араб тилидан олинган бўлиб мол-дунё, бойлик маъноларини, *аҳл* сўзи арабчадан ўзлашиб аҳоли, халқ маъноларини англатади. Демак, “телбалик мол-дунёси”, “телбалик халқи”ни, яна “нисори ашк”, яъни аччиқ кўз ёшларимни сочмоқ менга муяссар бўлди (насиб этди)” дейилган байтда бетақрор метафоралар қўлланилган.

Яна бир мисол. Шоирнинг “Керак” радибли ғазалида шундай байт учрайди:

*Айшу тараб гулбунига сув бериб,
Ғусса ниҳолини қурутмоқ керак.*

Байтдаги “*айшу тараб гулбуни*”, яъни айш-ишрат гулбоғи мураккаб тузилишли метафорани юзага келтирган. Худди шунингдек, байтнинг кейинги мисрасидаги “*ғусса ниҳоли*” метафораси ҳам ўзига хос, оригиналик касб этган бўлиб, у ҳам шоир ижодига хос индивидуал метафоралар сирасини кенгайтиради ва ўқувчи учун янгича ифода руҳини беради.

Бобурнинг “Сенинг ишқингда, эй номехрибон, бехонумон бўлдим” матлали ғазалида ҳам гўзал метафораларни кузатиш мумкин. Жумладан,

*Лабинг гар бермаса бўса нечук жон элта олгаймен,
Бу йўлдаким, адам сахросига эмди равон бўлдум.*

ёки

*Сўруб ул ой лабидин оғзининг рамзини англадим,
Бир оғиз сўз била кўрунги мунча хўрдадон бўлдум.*

*Нечаким қоши ёлар ишқида тузлукни кўрсаттим,
Вале охир маломат ўқлариға ўқ, нишон бўлдум.*

*...Висолинг давлатига етмасам Бобур киби, не тонг,
Ки ҳажринг меҳнатида асру зору нотавон бўлдум.*

Мисралар таркибидаги *адам сахроси* (йўқлик сахроси), *ой лаби* (маъшуканинг лаби), *маломат ўқлари* (маломат гап-сўзлари), *ҳажринг меҳнати* (сенсизлик машаққати) каби мураккаб тузилишли метафорик образлардан ижодкор гўзал бадий лавҳалар яратишда самарали фойдаланган.

Шоир ғазалларида *хаста кўнглим* (“*Хаста кўнглим чекмаган дарди балоси қолдиму?!*”), *шикаста кўнгул* (“*Сочинг шикастида бордир шикаста кўнгуллар...*”), *оламнинг сафоси* (“*Тенгри учун де бу оламнинг сафоси қолдиму?!*”), *уйқулук бахт* (“*Не хуш бўлгайким, бир кун уйқулук бахтимни уйготсам...*”), *сочининг савдоси* (“*Сочининг савдоси тушти бошимда бошдин яна...*”), *май ҳавоси* (“*Баҳор фаслидуру май ҳавоси бошимда, Аёқ тут менга, соқийки, хуш ҳавоедур*”), *ғам черики* (“*Ғам черики беҳаддур, чораси будур Бобур*”) каби бетакрор метафоралар ҳам учрайдики, уларнинг аксарияти ижодкорнинг индивидуал метафоралари саналади.

Миллий маданиятимиз, адабий-бадий тафаккуримиз таракқиёти тарихида Захириддин Муҳаммад Бобурнинг алоҳида ўрни бор. У бой мумтоз адабиётимизнинг энг яхши анъаналари яралишида ўзининг муносиб хиссасини кўша олган ижодкордир. Шоир ғазалларининг эътиборли жихати шундаки, биринчидан, уларнинг моҳият-мазмунига юксак инсонийлик

туйғулари, пок мухаббат, гўзалликни чуқур англай олиш хусусиятлари сингдирилган бўлса, иккинчидан, улар халқ тилига яқин, рангдор ифода воситалари асосида ёзилган. Чунончи, поэтик нутқнинг тасвирийлиги ва таъсирчанлигини таъминлашга кўмаклашадиган воситаларнинг муҳимларидан бири метафоралар кенг ҳамда санъаткорона истифода этилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бобур ғазаллари // <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborakin/zahiriddin-muhammad-bobur-14-02-1483-26-12-1530.html>

2. Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изохли луғати. –Тошкент.: Ўқитувчи, 1979.

БОБУР РУБОЙЛАРИДА ҚўЛЛАНГАН ПОЭТИК ВОСИТАЛАР

Буробия РАЖАБОВА

*Ўз ФА Ўзбек тили, адабиёти ва
фольклори институти етакчи илмий ходими
филология фанлари номзоди*

Аннотация: Мақолада Бобур рубойларининг баъзи поэтик хусусиятларининг юксаклиги ва мавзулар ранг-баранглиги ўрганилган. Унда даҳо сўз санъаткорининг рубойий жанрида қўллаган қофия, радифлар ва такрор, ирсоли масал, нидо, талмеҳ каби шеърӣ санъатлар билан боғлиқ масала ва муаммо таҳлил ва талқин қилинган.

Калим сўзлар: Рубойӣ, гоя, радиф, шеърӣ санъатлар, бадиӣ маҳорат, образ.

Abstract: The article examines the high quality of some poetic features of Babur's rubaies and the variety of themes. It analyzes and interprets the issues and problems related to poetic arts such as rhyme, radifs and repetition, irsali masal, appeal, talmeh used by the genius word artist in rubai genre.

Key words: Rubaiy, idea, radif, poetic arts, artistic skill, character.

MUNDARIJA

1. Zokirjon MASHRABOV. Bobur abadiyati: ilmiy izlanishlar.....	3
2. Munevver TEKJAN. Bobur Mirzo ijodi o'ziga xoc talqinda.....	8
3. Bilol YUJEL. Zahiriddin Muhammad Boburning yozma tavhidlari xususida.....	15
4. Mohammed FAZIL SHARIFI. Zahiriddin Muhammad Boburning forsiy she'riyatiga bir nazar.....	21
5. Islam JEMENEY. Boburnoma.....	30
6. Hamid NAYYIROBODIY. Zahiriddin Muhammad Bobur madaniyatparvar podshoh va mohir lashkarboshi.....	39
7. Zera BEKIROVA. Zahiriddin Muhammad Bobur va Bura G'ozgi Gerayxon g'azallarida vatan va sevgi mavzusi.....	42
8. Muyassar MIRZAXIDOVA, Hadilbek k. BEGIMAY. "Boburnoma" asarining turkolog olimlar tomonidan o'rganilishi.....	47
9. Muyassar MIRZAXIDOVA. Rohatoy UMAROVA. Qirg'izistondagi ta'lim o'zbek tilida yuritiladigan maktablarda Zahiriddin Muhammad Bobur ijodining o'rganilishi.....	53
10. Baxtiyor FAYZULLOYEV. Ta'lim jarayonida "Boburnoma"ni tabdil varianti asosida o'rganish.....	64
11. Omonullo BO'RIYEV. Zahiriddin Bobur davlatidagi hududiy o'zgarishlar.....	71
12. Hamidulla DADABOYEV. Saripul jangining "Boburnoma" hamda "Shayboniynoma"da tasvirlanishi.....	77
13. Dilorom SALOXIY. Bobur masnaviyalarida islomiy manbalar talqini.....	82
14. Zulxumor XOLMANOVA. "Boburnoma"dagi lug'aviy birliklarda madaniy belgilar ifodasi yoxud "Bobur asarlari lug'ati"ning ahamiyati...	88
15. Shoira AHMEDOVA. Bobur hayoti va gender tenglik masalasi.....	97
16. Marg'uba ABDULLAYEVA. Tarixiy-badiiy nasrda muallif "men"i haqida.....	103
17. Isroil SULAYMONOV. Zahiriddin Muhammad Bobur – "O'n oltinchi asr bunyodkori".....	112
18. Nodirjon ABDULAHATOV. Mirzo Bobur va shayxulislom xoja Abulmakorim.....	119
19. Dilorom YORMATOVA. Mirzo Bobur shoh va shoir – tabiatshunos olimdir.....	124
20. Dilrabo QUVVATOVA, Kamola XAYRULLAYEVA. XX asr ingliz, hind va o'zbek nasrida Bobur haqida yaratilgan asarlarning janriy tarkibi.....	136

21. Dildoraxon ABDULLAYEVA. Bobur she'riyatida xat badiiy obrazi talqini.....	141
22. Orzigul HAMROYEVA. Boburning adabiyotshunoskikka oid qarashlari ("Boburnoma" asari asosida).....	147
23. Dilorom YULDASHEVA. Zahiriddin Muhammad Bobur g'azallarida qo'llanilgan metaforalar.....	151
24. Burobiya RAJABOVA. Bobur ruboiylarida qo'llangan poetik vositalar.....	156
25. Musharraf SALAXUTDINOVA. Bobur shaxsiga psixologik yondashuv.....	163
26. To'lqin ESHBEK. "Yulduzli tunlar"ning munavvar kunlari.....	169
27. Ergash OCHILOV. Bobur va Lutfiy.....	174
28. Yangiboy QO'CHQOROV. Bobur ekspeditsiyasining Shamtuch safari.....	181
29. Yulduz KARIMOVA. Bobur Mirzo obrazi Oybek talqinida.....	194
30. Muxlisa SHARAXMETOVA. "Boburnoma"ning urducha tarjimasida milliy xos so'zlarning berilishi.....	200
31. Dilafuz MUHAMMADIYEVA. "Boburnoma"ning ozarbayjoncha tarjimasini.....	207
32. Sherxon QORAYEV. Bobur Mirzoning mushoira kechalari va majlis ahli.....	211
33. Saodat MUMINOVA. "Tarixi Rashidiy" asarida Bobur tavsifi.....	216
34. Shuhrat HAYITOV. "Bobur devoni"ning o'rganilishi.....	221
35. Salimaxon ESHONOVA. Boburiy ijodkorlarning nazmiy asarlari manbalari (O'ZR FA sharqshunoslik instituti misolida).....	226
36. Avazbek MIRZAYEV. Zahiriddin Muhammad Boburning Hindiston tarixida tutgan o'rni.....	234
37. Yorqinoi ALTMISHEVA. Об особенностях трансляции исламской лексики в русских переводах "Бабурнаме".....	240
38. Zilolaxon ASQAROVA. "Boburnoma"ga ishlangan miniatyuralarda ayollar obrazi.....	245
39. Jasurbek AHMEDOV. Jahon muzeylari va kutubxonalarida Boburiylar merosi.....	251
40. Elmira HAZRATQULOVA. Boburshunoslik masalalari: vazifalar va yechim bahsi.....	255
41. Hulkar NE'MATOVA. "Boburnoma" – safarnoma janrida yaratilgan asarlarning eng sarasi.....	257
42. Dilfuza ZARIPOVA. Bobur va Huvaydo ijodida yaxshilik mavzusi.....	261

43. Asalxon RAXMATULLAYEVA. Hind miniatyura maktabi rivojida “Boburnoma” miniatyuralarining ahamiyati.....	264
44. Azizjon SHARIPOV. Zahiriddin Muhammad Boburning pul islohoti xususida (numizmatik materiallar asosida).....	268
45. Yo‘ldoshxon ISAYEV. Bobur merosining gultoji.....	274
46. Shahlo NUR. Boburshohning maxfiy vasiyatnomasi.....	279
47. Nargis XUSHIYEVA. Bobur va Mir Sayyid Ali Hamadoniy.....	284
48. Irodaxon SATTAROVA. Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarining tarbiya ilmidagi ahamiyati.....	287
49. Dilafuz SAYIPOVA. “Boburnoma”da sarkardalikka xos sifatlar tasvirlari.....	292
50. Mahdiyona ABDULMAJIDOVA. Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari tarbiya ilmining noyob durdonasi.....	297
51. Anvarali AHMEDOV. Zahiriddin Muhammad Bobur – vatanparvar shoir.....	301
52. Mohigul BOLTABOYEVA. Zahiriddin Muhammad Boburning iqtisodiy qarashlari.....	304
53. Altingul MUSTAFAYEVA. Antonomik xususiyatlar.....	305
54. Davronbek OLIMJONOV. Bobur bog‘larining barpo etilishi an‘anasi.....	309
55. Sitora TOJIDDINOVA. “Boburnoma” va “Boburiynoma” (Zahiriddin Muhammad Bobur “Vaqoe”sining zamonaviy o‘zbek nasriga ta’siri “Boburiynoma” misolida).....	316
56. Azamat FAYZULLAYEV. Mustaqillik yillarida Zahiriddin Muhammad Bobur ilmiy merosining yurtimizda o‘rganilishi.....	320
57. Bo‘ritosh NURBADALOVA. Bobur g‘azallarida qofiya san‘atlarining qo‘llanilishi.....	325
58. Kamola MAJIDIY. “Boburnoma” asarida mehmondo‘stlik xususida.....	329
59. Kamola ULUG‘MURODOVA. Zahiriddin Muhammad Bobur she‘riyatida “Layli” timsoli.....	334
60. Madina Toshtemirova. “Boburnoma” asari tarjimalarining xorijiy tillarga tarjimalari.....	339
61. Nigora BOZOROVA, Nilufar MURTAZAYEVA. Художественное мастерство произведений 3.М.Бабура и классическая литература.....	343

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

ASRLAR UZRA PORLAGAN SIYMO

*(Z.M.Bobur tavalludining 540 yilligiga bag‘ishlangan
xalqaro ilmiy konferensiya materiallari)*

Muharrir:	X.Shamsiyeva
Tex.muharrir:	X.Numanov
Musahhih:	N.Tojimatova
Sahifalovchi:	D.Bozorboyev

Noshirlik litsenziyasi AI №175. 11.06.2010-yil.

Bosmaxonaga 6.02.2023 yilda berildi. Bosishga 9.02.2023 yilda ruxsat etildi. Bichimi 60x84 ¹/₁₆. Hajmi 22 bosma taboq. Nashriyot tabog‘i 13,3. Times New Roman garniturasida, ofset usulida chop etildi. Buyurtma №89. Tiraji 500 nusxa.

«Andijon nashriyot-matbaa» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Andijon shahri, Navoiy shohko‘chasi, 71.